

Miből élünk?

A büntetés-végrehajtásban dolgozók életkörülményei *

Lehet, sőt biztos: darázsfészekbe nyúlok. Teljes kör- és kórkép felvázolására nem vállalkozom, de tény, hogy nyolc hete, amióta felkértek az előadás megtartására, minden alkalmat megragadtam, hogy tájékozódjak. Bontsuk két részre az alapkérdést: *miből és hogyan élnek ma a büntetés-végrehajtási dolgozók?* Miből? Azt hiszem, kórusban halljuk a választ: kevés pénzből, meglehetősen kevésből. Hogyan? Élhetnének és szeretnének jobban élni, de van egyszer az a bizonyos „takarónyújtó-

kodási” elv, amely a bérből és fizetésből élőknel meghatározó. Jövedelemről nem lehet szólni, mert az esetek 95%-an a feleség, a társ is csak bért, fizetést visz haza. Úgy vélem, előljáróban leszögezhető: a bv-ek a társadalmi átlag alatt élnek, megbecsültségük egzisztenciálisan és természetesen anyagiakban, finoman fogalmazva: nem ostromolja a fellegetek.

E rövid bevezető után érdemes áttekinteni a bv. működését érintő feltételeket, lehetőségeinket.

Intézeteink többsége az elkövetkezendő 5-10 évben 100 éves évfordulóját ünnepli. Ezek az épületek elszigeteltséget, bizalmatlanságot, ridegséget, általános szürkeséget sugároznak. Az új törvény „elképzeléseinek” végrehajtása ezekben az intézetekben szinte lehetetlen. Több vonatkozásban tovább romlott a helyzet, főleg a megyei intézetekben, amelyek döntő többsége 130-140%-os telítettséggel dolgozik. Ilyen körülmények közt dolgoznak munkatársaink, szembetalálva magukat a zsúfoltság okozta feszültséggel, a fogvatartottak törvényben előírt azon jogaival, amelyek jelenleg nem biztosíthatók. Nem az a baj az új törvénnyel, hogy van és előremutató, hanem az, hogy a feltételek hiánya miatt azonnal konfliktust teremt köztünk és fogvatartottak között.

*Elhangzott a Magyar Börtönügyi Társaság 1994 március 25-én megtartott közgyűlésén.

Ha egy állam által fenntartott szervezet a tb-toplistán az adósok között első helyet foglal el, ha gazdasági szakembereink a „túléltek önmagunkat” megjelöléssel zárnak egy gazdasági időszakot, és ez nem rajtunk múlik, akkor ezt a kérdést ne boncolgassuk tovább. Úgy érzem, a törvényi feltételek, a pénzügyi-finanszírozási és munkalehetőségeink már önmagukban feszültség-hordozók és befolyásolják a hogyan élünk kérdést. Nézzük a negyedik feltételt.

Kik vagyunk mi valójában? Kik azok, akik a hivatalos megfogalmazás szerint a bv. személyi állományát alkotják? Kik vagyunk mi, börtönőrök, fegyőrök, smasz-szerok?!

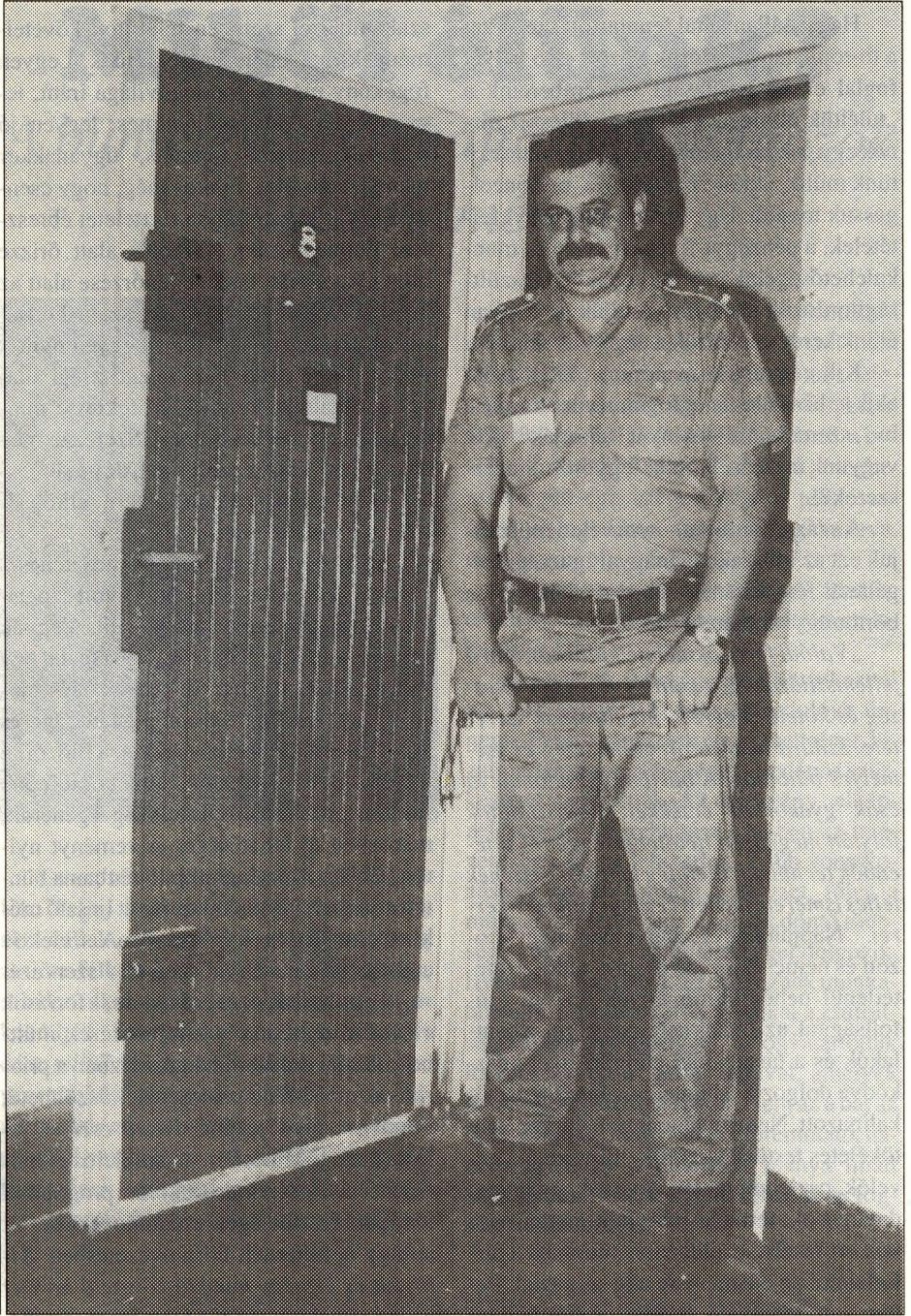
A századfordulón – nem véletlenül tartjuk ezt az időszakot a magyar igazságszolgáltatás fénykorának – ekként vélekedtek a börtönügyi szakemberről:

„Valódi férfi, akinél nélkülözhetetlen a jellemzilárdság, a komoly lelkiismeretesség és kötelességérzet, hivatásának szeretete, szilárd akarat, erényesség és személyes bátorság. A börtönügy tudománya csak gyakorlati érzékkel, tapasztalatok folytán megedzett ítélőtehetséggel és a tendők technikai, illetőleg kezelési részének teljes ismerete mellett érvényesíthető sikerrel.” Napjainkra ez alapvetően megváltozott és nemcsak az idő múlása miatt. Hihetetlenül nehéz körülmények között, zsúfoltsággal, az ellátás nehézségeivel, a bentlakók és a társadalom előítéleteivel küszködve dolgozik a büntetés-végrehajtási alkalmazott. Nem hibamentesen, hiszen nem tökéletes testület ez, őnök, művezetők, nevelők, pszichológusok, orvosok, gyógypedagógusok, termelésirányítók, parancsnokok erőfeszítése, áldozatos munkája a társadalomban elismerésre alig-alig talál. Pedig van tennivaló bőven, a börtönügyi

szakemberrel szemben felállított követelmények meglehetősen sokrétűek. Legyen fogékony mások gondolatvilága iránt, legyen érdeklődő és figyelmes, legyen jó kapcsolatteremtő, toleráns, ugyanakkor mentálisan stabil. Fontos még, hogy csendesen, higgadtan tudjon tiszteletet ébreszteni önmaga iránt. Terhelés alatt őrizze meg nyugalmát, tartsa ellenőrzése alatt az adott helyzetet, továbbá nem szabad túlságosan érzékenynek lennie. Legyen nyitott új dolgok befogadására, jó egészségi állapotát, alkalmas kondícióját tekintse mindenkor munkaeszközének. Szerezze meg a szükséges alapképzettséget, de ne sürgesse türelmetlenül a társadalom erkölcsi-anyagi megbecsülését.

Az Európa Tanács a Demosztenész-program keretében vizsgálta a volt szocialista országok börtönrendszereit. Vegyük számba megállapításait. A vizsgálat egy történelmi és drámai újrendeződés időszakában történt. Szociális-gazdasági és politikai struktúraváltás idején, a filozófiai átértékelődés kezdetén, amely időszak sok-sok problémát és feszültséget generált, miközben új lehetőséget és reményt nyitott. Ebben a történelmi pillanatban a büntetés-végrehajtási rendszereket ijesztő működési nehézségek jellemzik. A szelektív amnesztiák, az irányítószervek átszervezése, a kemény bűnözés erősödése, a források elégtelensége, amely a fejlesztések múltbeli elmulasztásából fakad, részben a prioritások mai átrendeződésének köszönhető, mindezek eredőjeként *riasztó esélyek* jelentek meg. Miközben az ambiciózus modernizálási és rekonstrukciós programok további feszültséget eredményeznek az amúgy is túlterhelt börtönvezetésben. *Kihívást és kemény munkát követelő helyzet ez. A személyzet azzal a kihívással szembe-*

sül, hogy alapvetően át kell értékelnie szerepkörét, új felfogásban kell értelmeznie feladatát. A sok gond közepette lélekemelő látni azt a szakmai professzionalizmust és energiát, amellyel a problémákat kezelik, valamint azokat az erkölcsi célokat, amelyek inspirálják ezt az egész folyamatot. A fentieket az Egyesült Királyság Európa Tanács-beli képviselője, Kenneth Neale írta. Megállapításaihoz vajon mit tehetünk hozzá mi, magyar bévések? Hiszen mi megéltük, tapasztaltuk, saját bőrünkön éreztük ezt az időszakot. A testület Lengyelországgal és a volt Csehszlovákiával ellentétben a magyar börtönöket a buktatók elkerülésével tudta átvinni a rendszerváltás folyamatán. A felfokozott társadalmi kíváncságot közepette a depolitizáltság mint új elem követelménye mellett készek és képesek voltunk (és vagyunk) az európai normák befogadására, a felzárkózására. A nyilvánosság szélsősége és sok esetben rosszindulata kellően megedzette a személyzetet. Kijelenthetjük: a testületet az elmúlt években saját tisztessége és morális tartása tartotta meg a működőképesség szintjén. Miközben az így elismert és megedzett személyzet egyre nehezebb helyzetbe kerül. Egyre süllyed egy láthatatlan társadalmi ranglétrán, mára pedig sajátos értékválságba zuhant. Pedig a személyzet igazodási kényszere jól kitapintható. Él és hat a mindenáron való megfelelés igénye, a képzettséggel kapcsolatos követelmények teljesítése, miközben a szolgálat körülményei, a bv. félkatonai imázsa, a fegyverek, a kényszerítő eszközök jelenléte egészen egyedi helyzetet teremt. Nem könnyű megfelelni ennek az egyedi helyzetnek, főként ha az állam, a kormányzat nem tudja, nem akarja, netán nem érdeke, hogy e helyzetet rendszerbe foglalja és ebből fakadóan a

problémákat egyediségüknek megfelelően kezelje. Ebből, e kettősségből ered a válságállapot, az értékvesztés. Fel kell tennünk a kérdést: valóban csak a törvény hiányzik? Az a törvény, amelytől jogi státuszunk rendezését, képzési, előremeneteli, javadalmazási rendszerünk kiszámíthatóságát várjuk, viszonyaink átláthatóságát? Véleményem szerint többről van szó. Nagyon hiányzik az olyanféle meghatározás, amely az állomány, a személyzet hatáskörét, státuszát rendezi és méltósággal, érdemleges, pozitív szereppel ruhazza fel a bv-t, szavatolja a társadalom széleskörű elismerését, egyben szakmai hitele is van.

Ha a börtön jövőjét keressük, sokkal többet kell beszélnünk arról a közérzetről, amely egy foglalkozást hivatássá emelhet vagy egy hivatást foglalkozássá süllyeszt. A börtönök világa – amíg lesznek börtönök – mindig ellentmondásokkal teli, ártalmakat sugárzó, elromlott világ lesz. Ne keressük most, mitől romlott el, ki rontotta el. Azt azonban nem felejthetjük el, hogy egyedül az elrontott világ tartalmazza saját meghaladásának feltételeit és jelenti meghaladásának realitásait. Mi, akik ezt az elrontott világot hétköznapiaként megéljük, okkal és joggal tartunk igényt feltételeinek javítására, realitásaink figyelembevételére. A börtönöket létrehoztuk, fenntartjuk, és úgy hiszem, tudjuk azt is, mit kell tennünk.

Hol a határ?

A társadalomnak nincs oka, de joga sem arra, hogy a börtönöket és a börtönőröket a társadalmon kívül helyezze. Ezt tette sokáig, ma is sokan vélekednek így. Nemcsak a magánéletükben, hanem hivatalosan is. Ez a görcs még a mai napig nem oldódott fel. A társadalmi elzárkózás miatt csekély

az érdeklődés a börtönproblematika iránt. Pedig ha nem beszélünk börtöneinkről, attól azok még léteznek, súlyos ellentmondásokra, megoldatlan társadalmi gondokra figyelmeztetnek. A jelenlegi helyzet rendkívül összetett: mintha minden, ami egykor volt, még mindig lenne, és minden, ami lesz, már látható volna. A szociálpolitikai rendszer alapvető kérdése, hogy hol legyen az a határ, ameddig költeni szabad különféle jóléti célokra anélkül, hogy a gazdaság igazi veszélybe kerülne. Egyetemes válasz, úgy hiszem, nincs. De a mi szakterületünknek is ki kell dolgoznia a maga belső hálóját, s a lényegi döntés kritériuma: mennyit vagyunk hajlandók költeni erre a célra? *A tűzoltás ilyenkor a legrosszabb megoldás, mert e lépés időlegesen életképessé avathat olyan megoldásokat, amelyek az alapjaiban hibás működésből erednek.* A szociális tevékenységben megítélésem szerint kiemelt szerepe van a megelőzésnek, amely az újra és újra jelentkező bajokat az eredetük-nél veszi célba, sok esetben az egész szervezet működését is módosítva ezáltal. A hatékony szociálpolitika bizonyos mértékben a szakmai munka szerkezetébe is beleavatkozik. Azt is el kell ismerni ugyanakkor, hogy egy elhibázott beavatkozás tönkretetheti a szervezet működését. Véleményem szerint rövid időn belül rendelkeznie kell a testületnek jól végiggondolt szociálpolitikai elképzelésekkel, amelyeknek garanciális feltételeit az állam köteles biztosítani. *Szolgáltatásként és nem kegyként értelmezve a szociálpolitikai intézkedéseket.*

Nevezetesen: ha az oktatást, a lakást, az orvost, az öregkor nyugalmát az állami szociálpolitika viseli, akkor alacsony bérek is elegendőek. Ha sokat vonunk el, de sokat is adunk.

Persze e rendszer hátránya röviden

megfogalmazható: az állampolgárnak nincs beavatkozási lehetősége a dolgok menetébe, így könnyen feledésbe merül, hogy a szociálpolitikai javakat nem ellenszolgáltatás nélkül vesszük igénybe, hanem a fedezetét magunk termeljük meg, az állam csupán az eredményt osztja el. Még a 80-as években is tartotta magát az a felfogás, hogy a nem fizető szolgáltatásokat az állam a sajátjából adja. Ez a stílus segítette elfedni, hogy a javakat nem az atyai színben tetszelgő állam hozza létre. Ha felcseréljük egy korabeli írás szóhasználatát: mintha bőkezű, gavallér állampolgárok kezelnék jóidulató leereszkedéssel, az elesett, tutyi-mutyi hivatal pénzügyeit. Ennyit a felfogásbeli fonásokról.

Lehet úgy is élni, hogy az emberek összehúzzák magukat. De ha már gond a lakbér, a könyv, a fűtés, az OTP-kölcsön, rövid időn belül a rossz hatások kezdenek összegződni. Az emberek kimerültebbekké válnak, borulótoak lesznek, erejüket a napi gondokkal való viaskodás köti le. Mindez a munkahelyen is érezteti hatását: *drágán fizet az, aki a szociális rendszeren akar takarékoskodni.* Rossz az a felfogás, amely a szociálpolitika területeit humanitárius célként állítja be, és úgy véli, még ártételezen sincs köze a munkahelyhez. Vegyünk egy példát. Szóltam a nyugodt öregkorról, a jövőbeli biztonság tudatáról, amely a kiegyensúlyozott társadalmi létérésünk feltétele. A saját tájékozódásom szerint a szolgálati kor felső határáig, tehát 55 éves korig, a fogvatartotti körben dolgozó tiszthelyettesek (felügyelők, őrök, a gazdasági terület munkáltatói közül az ott dolgozó személyzet) mindössze 5-10%-a jut el. Ebben a kategóriában a FÜV időpontja a 45-50 éves életkor. E területen több mint négyezer munkatársunk dolgozik. Nem akarom dramatizálni a helyzetet,

A körletlen dolgozó felügyelők folyamatos feszültségben élnek

de kérдем: vajon e munkatársaink hogyan számoljanak a nyugodt öregkor várható feltételrendszerével? Ha nagyon nyersen fogalmazunk: a *bv-s*, a *fegyőr drága*. Úgy is fogalmazhatnánk: *gazdaságtalan lény*. Sokba kerül az „előállítása” és a „karbantartása”. Ez a megfogalmazás egyúttal a szűken vett közgazdasági nézőpont korlátaira is figyelmeztet: *büntetés-végrehajtási dolgozó nélkül ez a tevékenység értelmetlen*.

Való igaz, az emberek számára „drága” a jólét, az egészség, a társadalmi biztonság. Ez a tény (így vagy úgy) tükröződik a testület szociális ráfordításának nagyságában is. Az országos parancsnokság már 1990-ben és utoljára 1993 novemberében felméréseket készített, amelynek eredményei előrevetítették a mára kialakult helyzetet. A tavalyi novemberi adatok a reális helyzetet tükrözték, és mert a követel oldalra új tétel nem került, a helyzet tovább romlott. 1993 eleje óta megkezdődött a felsőfokú végzettségű szakemberek elvándorlása,

így szellemi-alkotó értékek kerültek és kerülnek el a testülettől. Itt jegyzem meg, hogy a 20%-ot meghaladó infláció közepette az állami költségvetésben 1,97%-os emelés „jutott” a testületnek, 1993. május 1-jétől.

Cinikusnak tartom azt a logikát: minél rosszabb, annál jobb. Jól látható következményekkel jár dolgozóink családösszetartó, megőrző képességének ilyen durva szintű romlása.

★

Azt hiszem, ígéretemhez híven nem körképet, hanem körképet vázoltam fel, holott sok, a témával szorosan összefüggő területet nem is említettem. Úgy gondolom, most már nem a tegnap, hanem a jövő minőségéről van szó. Azt hiszem, az előadásban jelzett kérdés: „*miből élünk?*”, csak részben válasz a „*hogyan élünk?*”. A hogyan ugyanis nem csupán anyagi megközelítést jelent. De nem nélkülözheti azt. Ismerjük jól tartós gondjaikat. Változtatnunk kell rajta!

Csapó József